

Griecs András: A barokk kori Bakonybél falu kiépülésének krónikája

Bakonybéli Apátság rövid története

Szent István király Szent Günther türingiai főnemesből lett vándor szerzetes kérésére 1018. évben alapította meg a Bakonybéli Apátságot. A bencés szerzetes II. Henrik bajor király, majd császár rokona, Boldog Gizella királyné pedig az uralkodó húga volt. A magyar államalapítás legkorábbi évtizedeiben egy királynéi udvarház épült a későbbi bakonybéli monostor helyén. A volt királynéi udvarházat építették át, vagy annak helyére építettek monostort. A források szerint a Bakonybéli Apátságnak a királyné kitüntetett figyelmet szentelt, ami a birtokadományok formájában is megjelent. A Bél - medence körüli erdők Szent István korában erdőispánság részét képezték, királyi birtokok voltak. Valószínű, hogy a bencés rendi apátság és a monostor kezdetben a Hegyeskő, Kerteskő, Fehérkő, Odvaskő közötti erdőterületeket kapta meg. Ezeket egészítették ki különböző adományok. Szent Günther Szentkútnál épített remetelakot. Günther lett az első béli apát, aki jóval 1040 előtt visszatért német területre, ahol 1045-ben halt meg. (3), (4), (20), (21)

Szent Gellért 1015 körül Velencéből (Venetiából) érkezett I. István király udvarába. A király az előkelő származású és kiváló műveltségű Gerardó - magyarosan Gellért - szerzetesre bízta Imre fia nevelését. A szerzetes a megbízását teljesítve Bél déli határában lévő Borostyán-kőnél telepedett le. Ebben a csendes környezetben közel hét évig élt remeteségben. Szent Gellért I. István király 1030-ban püspökké nevezte ki, és újabb feladattal bízta meg: a csanádi egyházmegye megszervezésével. A püspök I. István király halála utáni években szembeszállt a pogány restaurációval. Szent Gellért a kitört pogánylázadásnak esett áldozatául 1046-ban a budai Kelen-hegyen (a jelenlegi Gellért-hegy lábánál). Vata vezér által felbújtatott pogány tömeg kővel dobálta meg, elfogták és kétkerekű kordén lelőtték a meredek hegyoldalon. (3), (21), (22)

A történészek számára a legtöbb gondot az állítólag 1037-ben Szent István által kiállított adománylevél jelenti. Ma már bizonyos, hogy ezt a királyi adománylevelet utólag, valamikor 1240 körül írták, vagy hamisították. Az oklevél így is többszöri átírás után maradt meg. Az állítólagos adománylevélből megtudhatjuk, hogy a Bakonybéli Apátságot a király kiemelte az összes püspökség hatalma és joghatásköre alól. Apátjaikat a szerzetesek konventje választotta meg, s a papszentelés az ő jogkörük volt. Az apátság független volt várispánságoktól, a bakonyi erdőispánságoktól. Az ispánság erdőővői nem akadályozhatták a szerzetesrend tagjait és szolgálói jogaik gyakorlásában, így tilos volt számukra az apátságtól bármiféle vámot, termékjáradékot beszedni. Az adománylevélből megtudhatók az apátság közeli és távoli birtokai. Ezt a listát egészítette ki később számos magánbirtokos adománya, hagyatéka. Jagelló Ulászló király 1516-ban megszüntette a Benedek-rendi monostor és apátság közel ötszáz éves esztendeig tartó önállóságát, és kegyuraságát Szent Márton-hegyi Apátságnak ajándékozta. Ettől kezdve 1950-ig gazdasági és személyi kérdésekben a kegyúr, a Pannonhalmi Apátság elöljárójának a véleménye volt a meghatározó. 1950-1998 között nem működött a Bakonybéli Monostor. 1998-ban Szent Maurícius Monostor névvel újjáalapították a Pannonhalmi Apátságtól függő szerzetesi közösséget (nem független perjelséget). (3), (21)

A középkori oklevelek egybehangzó tanúsága szerint a többször újraalapított béli szerzetesközösség a kezdetektől egészen a napjainkig a római kori Szent Móric vértanú égi pártfogását élvezte. Szent Móric (latin nevén Szent Maurícius) a hatezer főből álló thébai légio hadvezére volt. Az ezerhatszáz éves vértanúlegenda szerint a teljes légio megszegte a pogány római császár parancsát, a katonák nem voltak hajlandók a híveik ellen fordulni és megtagadni keresztény hitüket. Fegyvereiket önként letéve - ellenállás nélkül - mindegyikükkel a zsarnok pallósa végzett. Közöttük volt Szent Móric is. (20)

A szerzetesekből, a királynéi udvar tagjaiból, valamint az őket kiszolgáló személyzetből és a gazdasági emberekből állt össze a béli közösség. Erre az időszakra vezethető vissza településünk ezer éves története. (*)

Bakonybél történelmét évszázadokon át a bencés monostor apátjai vagy kormányzói határozták meg. Ki kell emelni a névsorból Vidlics Ferenc apát 1709-től 1730-ig betöltött szerepét. Az ő tevékenysége meghatározó volt a barokk kori Bakonybél falu kiépülésében. A történelmi dokumentumok alapján kijelenthetjük, hogy Vidlics apát 1713-ban kezdte kiépíteni az újkori Bakonybél. A Szent Maurícius Monostor kőfalain és a majorságon kívüli település szervezett formában az ő kezdeményezésére jött létre. (*)

Ki készítette elő Vidlics Ferenc apát munkáját?

A történelmi leírások szerint már a 15. és a 16. században is voltak faluépítési kezdeményezések a monostor környékén, de a kibontakozást az akkori belharcok megakadályozták. Bakonybél történelmével foglalkozó könyvekben olvashatjuk, hogy a 15. század elején a majorság körül elindult a letelepedés, a „községalakulás”. Ezt a folyamatot azonban akadályozta a monostor ide-oda adományozásából (kommendálásából) adódó állandó jogbizonytalanság. A Mohács mezején 1526-ban elszenvedett nemzeti tragédiát követő pártharcokat és a várnagyok csatározásait ismertető leírásokban is olvashatunk az apátság körül „épülő új faluról”. A komolyabb faluépítést ebben az időben is a fékevesztett testvérharcok tették lehetetlenné. (5)

A középkorban még nem tartozott település az apátságához, legalábbis nincs írásos nyoma, és a régészeti terepbejárások alkalmával sem találtak erre utaló jeleket. Az elpusztult középkori monostor temetőjében azonban a 2011-ben végzett leletmentő ásatás adatai egyértelművé tették, hogy már a középkorban is éltek itt a Bakony völgyében szolgáló népek. (2), (3) Olvashatjuk, hogy a középkor folyamán a bakonybéli monostor körüli falutelepítést az apátság abból a meggondolásból nem szorgalmazta, hogy ne zavarják a szerzetesek magányát. Legfeljebb a minimális szolgai munkákat elvégző szolganépnek volt valamiféle szállása a monostor közelében. A monostor közvetlen ellátását néhány közeli birokokról oldották meg. (21)

A béli apátság az 1541-ben kezdődő török hódoltsági terület része lett. A kiüresedett monostor falait megerősítették és az építménybe katonaság költözött be. Egy 1560. évi irat szerint a törökök a monostort megtámadták és majdnem teljesen lerombolták. A török hódítás 1594-ben már Veszprém és Győr megyét is megszállta. A törökök Győrt négy év múlva elvesztették ugyan, de a portyázó csapatai könnyen elérték a királyi országrészben lévő város környékét. Török hódoltság elől menekülve a bakonybéli apátság a Győr megyei kajári birtokára költözött. Az apátságnak jó ideig Kajár maradt a jövedelem legfőbb forrása. A lerombolt monostor épülete a másfél százados oszmán hódítás alatt, a 17. század végére teljesen elpusztult, a romok alig voltak föltalálhatóak. Sem az időközben kinevezett apátok, sem a pannonhalmi kormányzat nem tudott gátat vetni a pusztulásnak. (1), (2), (3), (5), (16), (21)

A bővizű Gerence – patak Lókúttól északra, Akli pusztánál ered, s már az ősidőkben letelepedésre csábította az embercsoportokat. A nagy ívet leíró Gerence több más kisebb vízfolyásnak, így a Gella – pataknak, Öreg – sédnek, Száraz – Gerencének vizét gyűjti össze, majd az észak irányú, róla elnevezett völgyön át viszi a távoli Marcal folyóba. (21) A tartós esőzéskor rohanó folyóvá áradó Gerence-patak a gyakori kiöntéseivel mocsaras területté változtatta az egész völgyet, melyet fölvert a sás, elborította a rekettye, a hínár. Bakonybél a korabeli térképen Pusztabélnak jelölték. A völgy elhanyagoltságára utal az is, hogy Fehérvár és Pápa között még a török katonák is a jobban járható Zirc - Porva - Fenyőfő - Pápateszér utat használták hadiútként. (1), (2), (16)

A bakonybéli apátság felett is rendelkező pannonhalmi főapátság a 17. század utolsó évtizedeiben a monostor körüli réteket rendszeresen bérbe adta. Volt olyan időszak, amikor a környékbeli lakosok voltak a bérlők, de dokumentumok vannak arról is, hogy a monostor körüli egykori majorság földjei, mint legelők, egy Geming nevű török földesúr tulajdonában voltak, és neki fizettek bérleti díjat a helybéli lakosok. (4), (5)

A 17. század közepétől az újjászerveződött pannonhalmi főapátság csak olyan személyeknek adományozta a bakonybéli apáti címet, akik egyéb hivataluknál fogva nem foglalták el az apátságot, illetve ha az mégis szándékukban állt, akkor kikötötték, hogy az apátság jövedelmét központi kezelés alatt hagyják. (12)

A török csapatok az 1683. évi Bécs elleni nagy török hadjárat kudarca után, az 1684-1688 közti harcok során elvonultak Dunántúl északi térségéből, s megkezdődtek a Bakony környéki és ezen belül a bakonybéli helyreállítások. (4)

A török háborúk végének két béli apátja – Simonsics Gellért (1673-1689) és Rumer Márton (1689-1693) – még távol éltek a bakonybéli apátság romjaitól, s tudomásunk szerint látogatást sem tettek a hajdani monostor romjainál. Lendvay Placid pannonhalmi főapát a bakonybéli apátságot 1693. április 30-án a szentgotthárdi származású Göncz Péter - szerzetesi nevén Czelesztin - pannonhalmi perjelnek (rendi gazdasági ügyek intézőjének) adományozta. Mellette egy ideig megtartotta a pannonhalmi perjeli tisztségét is. Évekig „választott apát” volt, csak 1701-ben avatták fel apáttá. (3), (5), (8), (16)

Göncz Czelesztin, az első újkori apát 1696 őszén pannonhalmi szerzetes növendékek és egy felszentelt szerzetes-pap társaságában, fegyveres lovasok kíséretében személyesen is felkereste az elhagyatott monostor romjait. (5) Göncz Czelesztin 1696-ban és az ezt követő három éven át Pannonhalmáról irányítva nagy lelkesedéssel fogott a romok eltakarításához és a monostor újraépítéséhez. Megtisztította a völgyet, kivágatta a monostor romjait bekerítő fákat. (1), (4), (5) A távollét és az anyagi nehézségei miatt a munka lassan haladt. Lendvay főapát is megnehezítette a helyzetét. A főapát az egyik jelentős jövedelmi forrását, a kajári malmát áruba bocsátotta. Emiatt Göncz Czelesztin 1699-ben óvást emelt a győri káptalan előtt. (16) Lakóhelyül 1700-ban egy kétemeletes faházat ácsoltatott a monostor romjai mellé, majd 1702-ben kezdte meg a monostor újjáépítését. (1), (4), (21) Az újjáépítés költségeit elsősorban a kajári és a möriczhidai birtokokból származó jövedelem fedezte. Göncz apát irányításával 1702-ben kiépítették a Porva felé vezető „Barát-utat”, valamint saját költségén utat vágatott az elvadult erdőkön-bozótokon át monostortól Odvas-kőig („Advaskő”-ig). Ezzel Ugod felől is megközelíthetővé vált a bakonybéli monostor. A lakhely és az utak kiépítése után a major rendbehozatala, bővítése volt a következő feladat. (2), (4), (5), (21)

A barokk kori újrainduláskor az újkori bakonybéli bencés közösség és Szent Móric kapcsolatának mélységére utal, hogy amikor Göncz Czelesztin vezetésével visszaköltöztek az első szerzetesek a völgybe, fel sem merült bennük, hogy az újrainduló monostort ne az eredeti védőszent oltalmába ajánlják. (20)

Bakonybél és környéke is az 1703 júniusában kirobbanó, II. Rákóczi Ferenc vezette magyar nemzeti függetlenségi és rendi szabadságharc hadszíntere lett, ezért az apátság körüli rekonstrukciós munka egy ideig szünetelt. A majorság és környéke a harc kezdetén kuruc hadak területe volt. Az apátságot 1705-től német császári- királyi hadsereg foglalta el, majd 1706-tól újra visszatértek a kuruc csapatok. (5)

Göncz apát 1707 őszén a szerzeteseivel együtt egy-két szolga, cseléd társaságában beköltözött a bakonybéli monostorba és ezután innen irányította a munkálatokat. Időközben gyakran elutazott a pannonhalmi főapátságra. **(16)**

A csatározások komoly veszteséget okoztak az apátságnak, például a császári és a kuruc csapatok 1709. évi nyári összecsapása során kigyulladt és porig leégett a Pápa melletti agyagliki kétkerekes malom, amely a rekonstrukciós munkák egyik pénzforrása volt. A kuruc csapatok 1709 őszén visszavonultak és az 1711. évi szatmári megegyezés után viszonylag békés időszak következett. **(4)**

Göncz apát bakonybéli munkásságának Karner Egyed pannonhalmi főapát 1709 tavaszán bekövetkezett halála vetett véget. Göncz apátot 1709. május 1-én pannonhalmi főapáttá választották. A főapát ekkor már 70 éves volt, és az 1722-ben bekövetkezett haláláig a pannonhalmi közösséget szolgálta. A nagy iramban elkezdett bakonybéli rekonstrukciós tervet Vidlics Ferenc apát folytatta. **(2), (3), (4)**

Mit is tett Vidlics Ferenc apát a falunkért?

Vidlics Ferenc tót-magyar családban született 1673-ban a Pozsony megyei Magyarkápolnán. Nagyszombaton tanult teológiát. Bécsben szentelték pappá 1700-ban. Vidlics Ferenc - a korábbi pannonhalmi perjel - 1709 májusától lett a bakonybéli monostor apátja. **(2), (6)** Kezdetben ő is, miként elődei, Győrött és Pannonhalmán lakott. **(1)**

Vidlics Ferenc a bencés-rend kiváló alakjai közé tartozott. Göncz főapáttá választásának előkészítésében Bakonybél érdekében jelentősen közreműködött. Az új főapáttól remélte, hogy bakonybéli apátság országgyűlési szereplésében segíteni fog. E reményében nem is csalatkozott, mert Bakonybél apátjai mindig megkapták az országgyűlésre a királyi meghívót. **(16)**

Előrelátó volt, a kinevezésével egyidejűleg visszaszerezte apátságának Pannonhalmától a lepusztult, leégett állapotban lévő Pápa melletti agyaglikai malmot. Hamar újjáépítette és ezzel ismét tisztes jövedelme lett a monostornak. A malomhoz jelentős területű szántó föld és legelő is tartozott. **(16)**

A monostor rekonstrukciójának folytatását akadályozta az 1710-1711 között, Pannonhalma környékén pusztító pestis járvány. Vidlics apát a betegek, haldoklók között lelki szolgálatot látott el. Naplójából megtudhatjuk, hogy szívvel-lélekkel a népi gyógymódok híve volt. Az utókor számára a pestis járvány megelőzésére, gyógyítására leírt néhány receptet. Naplójában 1710. október 20-án jegyezte le, hogy a magyarul cickafarknak vagy egérfarknak nevezett növény teaként fogyasztva kiváló orvosság a pestis ellen, az édesgyökeret (ánizst) rágcálni nagyon hasznos a ragályosság megelőzésére és annak gyógyítására, a bábafü magja is nagyon hasznos. **(6)** Mindhárom növény napjainkban is használatos a természetgyógyászatban. (*)

A járvány elmúltával Vidlics apát két irányban indított változásokat. Egyrészt megindította a lakosság betelepítését, másrészt felújította az elvesztett területekért indított harcot. **(21)**

Vidlics apát, ahhoz hogy a monostor környékét jobban kihasználhassa, faluépítésre gondolt. Már 1713-tól telepítésbe fogott. A felvidékről származó apát a szülőföldjéről tót földműveseket hozott az induló faluba. Az első három tót telepes az apátság támogatásával faházakat épített a jelenlegi templom előtti területen. A telepések az apátsági majorban, valamint a tereprendezen dolgoztak. **(4), (8), (16)**

A kialakuló települést körbevevő erdők zöme két tulajdonos, a Szent Benedek Rend Bakonybéli Apátsága, valamint az Eszterházy család birtokrendszeréhez tartozott. **(21)** A pusztabéli rétek feletti teljes körű rendelkezési jog hosszas perlekedés után 1714 körül került vissza a bakonybéli

apátsághoz. Vidlics apát a telepes lakosságnak megengedte, hogy saját és az uradalom céljaira a jelenlegi templom előtti dombos területen felnövekedett fákat kivágják, és az így felszabadult területen házakat építsenek maguknak. Az elképzeléseinek megfelelően a monostor és a majorság köré fokozatosan kiépített egy új települést. Ahhoz, hogy a betelepült földműveseknek minél több földterületet tudjon adni, 1719-ben Veszprém megye közgyűlésén a főapáttal egyetemben tiltakozott a szomszédos ugodiak, teszériek és más szomszédok földfoglalásai ellen. Megfenyegette őket, hogy az illetéktelen gazdák jószágállományát elszedi. Az Eszterházyak megóvták az indítványát. A tiltakozásával azonban a résztvevők tudtára hozta, hogy a bakonybéli apátság vidékének van ura. Ezt a procedúrát a következő évben meg kellett ismételnie. A művelésre alkalmas irtásföld továbbra is csekély maradt, folytatni kellett az erdőirtást. A lakosok a földművelés mellett különféle faszerszámok és eszközök készítésével, eladásával próbálták a megélhetésüket biztosítani. **(16)**

A tót telepesek nagyobb mérvű betelepítésére 1718-ban került sor. A betelepítés folytatódott, a század elején szlovákokat, a század végén pedig elsősorban faszerszámok készítéséhez értő németeket telepítettek be. **(3)**

A „barokk kori” falu kiépülését a török hódoltság, valamint a szabadságharc utáni közel 20 év alatt újra kiépülő, növekedő feudális gazdaság is segítette. A rekonstrukciós intézkedések egyértelműen arra utalnak, hogy a monostor újraalapítása egyben a gazdaság megszervezését is jelentette. A monostor mellett fokozatosan kiépült a falu, az itt élő családok egy részének szolid megélhetést biztosított a monostor gazdasága. A feudális gazdaság és a szerzeteseknek abban betöltött – leginkább munkáltató, munkaszervező – szerepe létrehozta a monostor mellett a monostori gazdaságot. **(3)**

Vidlics apát aktívan részt vett az ország politikai életében is. Feljegyzések vannak arról, hogy az 1714-1715 között lezajló országgyűlésen ő képviselte a pannonthalmi főapátságot. **(9)** Vidlics apát részt vett az 1728-ban tartott országgyűlésen is. **(16)**

Az anyakönyvet Vidlics apát 1721. január 25-én kezdte vezetni magyar nyelven. **(8)**. A forrásokra hivatkozva biztosra vehetjük, hogy a 18. század elején nagyobb létszámban szlovákokat (tótokat) és magyarokat, a század végén pedig németeket (svábokat) telepítettek be a faluba. Ebben az időben költöztek ide például Paulikovics, Gasparics, Gazdig, Hasprai, Szekrényes, Haik, Pék, Martinecz, Petrovics családok ősei. Az apátság adatai szerint a templomban – az 1736. október 22-i adatok szerint – magyarul, németül és tótul (szlovákul) prédikáltak. **(4)** A szerzetesek kis közösségének határozott szándéka volt a vegyes nemzetiségű település magyarosítása. **(16)** A szlovákok a plébánia magyar nyelvű szertartásai, valamint a kizárólag magyar nyelvű oktatás következtében néhány évtizeden belül teljesen asszimilálódtak, így nem ápolták a hagyományaikat, már csak a nevük utal a gyökereikre. A német nyelvű lakosok a következő évszázadok során integrálódtak. Még napjainkban is ápolják hagyományaikat. (*)

Az új templom építésekor az apátságnak nem csak a maga szükségleteire kellett gondolnia, hanem az ide telepített, főleg katolikus felekezetű világi hívek lelki gondozására alkalmas templomra is szükség volt. A templomépítéshez szükséges anyagi eszközöket egy ideig az apátság egyetlen malma szolgáltatta. Az első templomot 1719-ben egy pápai építómester építtette. Vidlics apát ekkor még Pannonthalmán lakott, távollétében a majorságban élő Mogyoróssy Ferenc vezette az építkezést és gondozta a gazdaságot. Az épület a pápai mester hibás munkája miatt 1720-ban magától összeomlott. Vidlics apát ezért 1721-ben Győrből hívatott egy másik építómestert. Mivel az építkezés nagy elfoglaltságot jelentett, ezért a kivitelezés és a major irányításával 1721-ben megbízta Lőrinc testvéröccsét, aki Bakonybélbe költözött és így a munkálatokra a helyszínen felügyelhetett. A plébániaként működő új templom építését a szentély kialakításával együtt 1723-ra befejezték. Az újjáépítés után 1725-ben már orgonista is volt a templomban. A templomban két

évszázad után újra felhangzott a szerzetesek zsolozsmája. (1), (2), (3), (4), (16) Vidlics apát 1723. november 25-én egy társával együtt véglegesen Bakonybélbe költözött, abba a kétemeletes faházba, amelyet még Göncz apát építtetett. A következő évtől egy új rezidenciát kezdtek felépíteni. Ez az épület már kőből épült. Ide 1726. május 5-én vonult be az időközben még egy taggal bővült közösség, de építése még 1727-ben is folytatódott. (4), (8)

A templom átadása előtt meghalt Göncz főapát, aki Vidlics apát falualapító munkáját jelentősen támogatta. A főapát halála után 1722-től 1768-ig, 46 éven át Sajghó Benedek volt a pannonhalmi főapát. Sajghó főapát a bakonyi apátság törvényes patrónusaként ugyancsak messzemenően támogatta Vidlics apát ambíciós rekonstrukciós törekvéseit. (4), (7)

Vidlics apát folyamatosan pereskedett az I. István királytól kapott, de a török hódoltság alatt eltulajdonított ősi birtokok visszaszerzéséért. Az elkobzott területek visszaszerzését nehezítette az, hogy a bakonybéli apátságnak nem voltak megbízható bizonyítékai arról, hogy valójában mekkora erdőterület volt az apátságé. Az 1280. évi tűzvészben elpusztult az egész monostor. Megsemmisült az apátsági jogokat is őrző Szent István-féle 1037-ben kelt oklevél, a teljes könyvtár és a gazdagságában Pannonhalmát is felülmúló műkincsállomány. (1), (4)

Vidlics apát területi követeléseit a következő állításra alapozta: igényét alátámasztja az a tény, miszerint az egész környéket erdő borítja, és itt – Szent István által adományozott jog szerint – az apátságot illeti meg a bakonyi vadászrész egyötöde, valamint a „fajzási” és legeltetési jog. A jogokat az 1700-as évek elején az apátság már újra gyakorolja, bizonyítják azok az írások, amelyek szerint: 1713-ban a pápai plébánosok az apátsági erdőkből kérnek gerendákat, 1714-ben pedig a teszériek fordulnak az apátsághoz, hogy az erdőben faraghassanak. A szentkirályszabadjaiak is az apátsági erdőben szeretnének fát vágni. (21)

Vidlics apát egymásután megbolygatta a rendezetlen, jogilag nem tisztázott birtokügyeket, amelyek áttekintése végett a pannonhalmi levéltárból az apátságot érdeklő összes oklevelet mind felkutatta, lemásolta, illetve lemásoltatta és feljegyzéseket készített hozzájuk. (16)

Vidlics apát 1719 és 1721 között pereskedett a császárhű Eszterházy József és Ferenc grófokkal is, akiknek a tulajdona volt többek között az ugodai uradalom és Somhegy. Az ugodiak a másfélszázados oszmán hódítás alatt jelentős bakonybéli birtokrészt foglaltak el törvénytelenül. Vidlics apát Ugod mezőváros határának közel egynegyed részét és két malmot követelt vissza. Az apátság a jogos követeléséhez csak Vidlics apát halála után jutott hozzá. (4), (9), (10)

Vidlics apát 1724-ben pereskedett a törökökkel vívott háborúskodás viszontagságai során idegen kézre került Bakonykoppány (Koppány), Akli (Akol) és Magyar- és Német-Polány (Polány) falvak és birtokok, jószágok visszaszerzése érdekében is. (1), (4) Eredménytelen volt a küzdelem, ezek az ősi birtokok a szomszédos zirci cisztercita apátság és monostor tulajdonába kerültek. A balatonfőkajári részbirtokot sem sikerült visszaszereznie, ez a birtok a veszprémi püspökséghez került. Sajghó pannonhalmi főapát közbenjárásával azonban a bakonybéli apátság a pannonhalmi főapátságtól visszakapta (Sokoru-)Kajárt, a Móriczhidát és a pusztulóban lévő kisbaráti szőlőt. Ugyancsak sikerült visszajuttatni a ponyvádi birtokrészeket. (16) Vidlics apát önzetlen, nemes tevékenykedése ellenére a bakonybéli apátság mégis elveszítette a török uralom megszűnése utáni birtokelosztás következtében szétszórtan elhelyezkedő birtokrészek nagy részét. (4)

A királyi udvar és a pannonhalmi főapátság Vidlics apátot polgári ítélkezési jogkörrel is felruházhatta. Hatalmával élve a faluban és az apátsághoz tartozó birtokon szigorú fegyelmet tudott tartani. A neki címzett levelekből arra lehet következtetni, hogy tisztelték a helybeliek. (16)

Miközben Bakonybélben zajlottak a birtok-határpercek, folytatódtak a gazdaságot élénkítő ipari, erdőművelő, földművelő, állattartó és kereskedelmi tevékenységek. 1719-ben építették meg a téglakemencéket, amelyekben megkezdték a téglá- és a mészégetést. Ehhez a művelethez sok fára

volt szükség. Vidlics apát nem nyugodott bele abba, hogy az építkezésekhez szükséges deszkát, földolgozott fát és a munkások élelmezéséhez szükséges lisztet Pápáról, Győrből kellett hozatnia. 1723-ban üzembe helyezték a deszkametsző (gatter) és zszindelymetsző telepet és ebben az évben Gerence patakon felépített malomban is megfordult a malomkő. Ezzel együtt az apátságnak már négy malma lett: bakonybéli, agyaglikai, móríczhidai, valamint kajári malom. Ezek biztosították az apátság bevételeinek közel negyedét. 1725-ben elindult az őrlőmalmok értékesítésre szánt „sorozatgyártása”. Az őrlőmalmok teljes faszerkezetét helyben faragták ki. Ezeket a malmokat többek között Győrben, a Fejér megyei Velence településen, Pannonhalmán állították fel. Vidlics apát felismerte, hogy gazdaságos a Bakonyban található értékesebb fafajták kitermelése. Természetesen ez a felismerés még nem jelentett szakszerű erdőgazdálkodást. Az apátság nagy mennyiségű fát értékesített a távolabbi községek fafaragóinak, akik ebből teknőket, lapátokat, villákat, gereblyéket, zszindelyt, hordókat és egyéb faeszközöket készítettek. Az értékesítésből nem maradt ki a mogyoró-vessző sem. Írásos nyomok vannak arról, hogy ekkortájt a település legfontosabb élelmiszere a burgonya volt. Olvashatjuk, hogy Bakonybélben nem ajánlatos az őszi vetés, hanem tavasszal vessenek babot és lencsét, de ezek alá már ősszel szántassák meg a földet, azután tavasszal is, mert különben semmi sem terem. Az apátság bérbe adta a bakonyi legelők egy részét és a távolabbi települések sertései is legelhettek a környékbeli tájakon. (1), (2), (3), (4), (5), (16)

Vidlics Ferenc apát tudatosan törekedett Szent Móríc kultuszát feléleszteni és megerősíteni. Elérte, hogy XIII. Ince pápa 1723. augusztus 30-án kelt bullájában a vértanúk ünnepére, illetve az azt követő vasárnapra teljes búcsú elnyerését engedélyezte a Bakonybélbe zarándoklók számára. A monostor és a születő falu fejlődése szempontjából nem kis dologról volt szó, főleg ha arra gondolunk, hogy éppen 1723-ban fejezték be az első kőtemplom építését. A búcsúra vonatkozó kiváltságot 1769-ben XIV. Kelemen pápa megerősítette, az örök időre szóló engedélyt véglegesítette. Bakonybélben a 18. századi, Rómából kapott búcsúí privilegiumok, valamint a bencések Móríc-tisztelete indították el a búcsújárás jó két évszázadon át tartó gyakorlatát. A monostor és a falu temploma a környék egyik fontos búcsújáró helye lett, a vidék falvaiból évente nagy tömeg zarándokolt Bakonybélbe a szeptember 22. utáni vasárnap tartott Móríc-napi szentmisére. A szerzetesközösséget 1950-ben az akkori pártállam feloszlatta. A falu lakossága és a plébánia hívei továbbra is őrizték a Móríc-napi búcsú hagyományát, de az idő múlásával az ünnep a szent alakjától független, szekularizált jelleget öltött. A szerzetesek 1998-ban tértek vissza Bakonybélre Pannonhalmáról. Az új bencés közösség a thébai légió hadvezérének latinus névváltozatát választva önmagát Szent Maurícius Monostornak nevezte. Napjainkban egyre élénkebb a védőszent újrafelfedezése és tiszteletének propagálása. (7), (16), (20)

A faluban 1725-ben elindult a magyar nyelvű elemi iskolai oktatás. Valószínű, hogy az 1725-ben szerződötetett orgonista egyben az induló település tanítója is volt. A későbbi időkkel kapcsolatos emlékiratokban is az orgonista és az iskolamester azonos személy volt. (2), (4), (16)

Vidlics apát 1730-ban az Eszterházy – uradalommal folytatott perrel kapcsolatosan összeírta az 1702-1729 évek közötti időben végzett erdei munkákat. Ezzel az erdőkhöz való jogát bizonyította. Az összeírás az utókor számára sok hasznos adatot tartalmaz. Többek között olvashatjuk, hogy az erdő (a fa) értéke csekély volt. A nagyobb jövedelem a legeltetésből, makkoltatásból származott. Ebben az időben még olyan távoli helyekről is hajtottak kondákat a bakonybéli erdőkbe, mint Csögle, Pirit, valamint 1718-ban a rábaközi Kecel. Ezzel is magyarázható, hogy éppen a legeltetés okán került sor összetűzésre az apátság és a környező birtokosok között, nem pedig az erdőben való favágás miatt. (21)

Vidlics apát 1730. december 20-án, 57 éves korában halt meg Bakonybélben. Halála után sem a bencés-renden belül, sem a királyi udvarban nem történt meg a nagyszerű életművének elvárható módon történő méltatása, értékelése. Hivatalos körökben is lassan tudatosodott a halálhíre, három

év múltán is nevére szóló leveleket hozott a futár. (4), (16) Négy nappal halála után összeállították a hagyatékát. Szerény apáti vagyon maradt utána. A hagyatéki összeírásban megtalálható az apátság legértékesebb kultúrtörténeti része, a könyvtár tételes címlistája. A könyvtár azon korhoz képest jelentékeny volt, közel 100 kötetből állt. Nagyobb részt egyházi művek, ünnepi és köznapi szóló prédikációkat tartalmazó könyvek alkották a listát. Emeli azonban e csekélynek látszó hagyaték értékét az a körülmény, hogy Vidlics apátra az úttörés, a falualapítás nehéz munkája várt és egymaga többet tett, mint az őt közvetlenül követő két kormányzó utód, akik Vidlics apát halála után felvett leltárt új szerzeményekkel nem tudták bővíteni. (1), (4), (7), (16)

Vidlics apát halála után 1735-ben Bél Mátyás történetíró Bakonybélben járt, és a telepések megélhetési gondjait ismertette már ekkor utalt a faeszköz készítésre: „Vidlics Ferenc (apát) a háztartás ellátására parasztokat is hozatott oda, kijelölve számukra a templom előtti irtási és építési lehetőséget. De csak kevés szlovák volt ott, kellő szántóföld nélkül, hacsak többet nem irtanak, úgyhogy gyakran a kenyeret is nélkülözik és élni sem tudnának, ha fenn nem tartanak magukat faeszközök nyomorúságos készítésével.” (2), (3)

Hogyan folytatódott Bakonybél története Vidlics apát halála után?

Vidlics apát halálát követően – 1730-1768 között – 38 éven át nem választottak Bakonybélben apátot. Vidlics apát örökébe egymást követően két kormányzó lépett, akiknek a monostor továbbfejlesztésében semmi érdemleges szerepe nem volt. Kormányzóságuk alatt a bakonybéli monostort gyakorlatilag Sajghó pannonhalmi főapát irányította. (1), (4), (10)

Sajghó főapát közreműködésével a bakonybéli apátság 1734. szeptember 22-től Pesten folytatta tovább Vidlics apát által az Eszterházy család és az ugodí uradalom ellen elindított pert. A jogi processzus négy évig tartott. (10)

Az 1736. évi apátsági összeírás adatai szerint Bakonybélben már 36 család lakott. Nemzetiségi megoszlásuk: 23 szlovák, 12 magyar és 1 német család. Az összes család katolikus felekezeti volt. (4), (16)

A két kormányzó után Sajghó főapát 1736. március 26-án a bakonybéli monostor sorsát a 33 éves, nagy műveltségű, erélyes, eszes és jámbor életű Pirnecker Emilián Jánosra bízta. Pirnecker az 1763-ig tartó 27 évi kormányzósága alatt az apátságot tisztességes rangra emelte. A kormányzó elsőként új gazdasági, szolgálati lakások építésébe fogott. (1), (2), (3)

A kormányzó működése alatt a pesti törvényszéken folytatott birtokséreلمي per 1737-ben lezárult. Az apátság 650 öles erdőterületet hasíthatott ki Ugod határából Bakonybél számára. Az apátság javára kijelölt területen az Eszterházy család csupán Bakonyújvár (Podmaniczky vár) romjaihoz ragaszkodott. A megegyezés szerint a határjeleket minden év Szent György napján (április 24-én) fel kellett újítani. 1738. május 6-tól kezdődött az új határjelek felállítása a Fekete-sédtől a Gerencéig, s a Bakonykoppányból a Bakonybélbe vezető út mentén. (10) Napjainkban is elgondolkodtató az ítélet végrehajtásának ilyen szigorú ellenőrzése. (*) Még ebben az évben újabb határpercek indultak, a kölcsönös sérelmeknek se vége, se hossza. Évtizedekig tartottak a pereskedések. (21)

Miközben folyamatban voltak a határpercek, zajlott az új monostor és a templom építése. 1749. május 10-én – a régi monostortól kissé délebbre – elhelyezték a barokk monostor épületének alapkövét. Május 25-én - az ekkorra ideérkező Sajghó főapát jelenlétében - kimérték az épület helyét. 1750. október végén a szerzetesek már átköltöztek az új épületbe. A monostor végső munkálatai csak 1752 májusában fejeződtek be. 1750. május 29-én, ugyancsak Sajghó főapát jelenlétében tették le a ma is álló barokk templom alapkövét. Ezen időben csak az apátság épülete

volt bástyafallal körülvéve. A templom építését 1754-ben fejezték be. Ebben az évben felszerelték a Budapesten legyártott harangokat is. Sajghó főpap 1754. július 31-én megáldotta az új templomot és folytatódhatott a mohácsi ütközet után abbahagyott zsolozsmázás. Magyar nyelven hangzott el az avató beszéd. Orgonája azonban még nem volt a templomnak, kezdetben trombitákkal emelték az istentisztelet fényét. 1754-ben Sajghó főpát az újjáépített bakonybéli apátsági templomnak kölcsönadta a pannonhalmi főmonostor raktárában tárolt, nem hordozható szobai kis orgonáját (ún. positivumot) használatra, amíg ott az új hangszer el nem készült. 1758-ban szerelték fel a közel 60 évig működő új orgonát. Az 1760-as években már kilenc szerzetes élt itt. **(1), (2), (3), (13), (16)**

A kormányzó sikeres faluépítését igazolta az 1754-es összeírás, amely adatai szerint a faluban már 70 család élt. **(11)** A falu további élete, formálódása ettől kezdve viszont már szorosan összefügg az erdővel, a fás terület kiterjedését, minőségét erőteljesen befolyásolja a lakosság gyarapodása. **(21)**

Gerence - patak áradásai ellen 1763-ban a teljes majorságot bekerítették bástyafallal. Ebben az évben kezdték meg a halastavak kiásását. **(16)** A kökerítést az elmúlt évszázadokban többször átépítették, magasították. (*) Legutóbb, 2018. szeptember hó folyamán a Bakonybéli Apátság és az Önkormányzat eredményes együttműködésével befejeződött a Fő utca járdája mellett ledölt kökerítés újjáépítése kb. 30 m hosszan. A masszív, új kerítés – a lakossági fórumon elhangzó kérésnek megfelelően – nagyobb helyet hagyott a járdának, így a Fő utcai kanyarban is biztonságosan – másfél méter szélességben aszfaltozott járdán – közlekedhetnek a gyalogosok. **(19)**

1779. március végén, április elején hatalmas erdőtűz pusztított a település határában. Az apátsági erdő három napon át égett és majdnem a fele elpusztult. A tűz áterjedt az Eszterházy erdőre is. A következő évben - 1780. július 30-án, egy vasárnap, délelőtt 11 órakor – lángok jelentek meg a monostor tetőzetén. A faszindelyes tetőn rohamosan terjedt a tűz. Félreverték a harangokat, összefutott a falu népe, de oltásról szó sem lehetett. A tüzet élesztette a hatalmas szél is, fél órán belül a monostor és a templom lángokban állott. A templom környékén leégett 130 nádfedeles ház a hozzájuk tartozó gazdasági épületekkel együtt. Elégett az épületekben tárolt termés és az ólakban, istállókban veszték az állatok. A templom tornyában megolvadtak a harangok, a monostor padlásán tárolt gabona is elégett. A tűzvész okozta szörnyű pusztítást még fokozta, hogy néhány hónappal később, augusztus 21-én a tető nélkül maradt templomot egy irtózatos zápor teljesen eláztatta. A töméntelen víz következtében – mivel megrogytak a falak és a boltozatok – életveszélyessé vált az épület. Hatalmas károk keletkeztek, a falu romokban hevert. Az emberek életösztoe nem halt ki, a pannonhalmi főapátság anyagi segítségével hamarosan megkezdődött az újjáépítés. A templom helyreállítási munkálatai 1782 novemberéig tartottak. **(2), (3), (4), (12), (21)**

Habsburg II. József császár és magyar-cseh király 1782. január 12-én kiadott szekularizációs rendeletével több, tanítással gyógyítással vagy tudománnyal nem foglalkozó szerzetesrendet feloszlattott és a vagyonuk az állami Vallásalapba került. A Szent Benedek-rend pannonhalmi főapátságát 1786. november 14-én oszlatták fel, majd ezt követően – 1787. január 7-én – a bakonybéli apátság és monostor is megszűnt. A monostor történelmében újabb 20 éves törés következett be. A császár a halálos ágyán többek között a szerzetes-rendekre vonatkozó 1782. évi rendeletét is visszavonta. A Magyar Szent Benedek Rendet – így a bakonybéli apátságot is – Habsburg I. Ferenc császár- király 1802 decemberében állította vissza, és a közösség az oktatást kapta elsődleges feladatául. Tizenkét gimnáziumot kellett elindítani. A pannonhalmi főapátság továbbra is megtartotta a bakonybéli apátságot. **(4), (14), (15)**

Megemlékezések

A falualapító Vidlics apát emlékére a faluközösség a Szent Maurícusz Monostor szerzeteseivel és a Bakonybéli Egyházközséggel együttműködve, 2017. május 14-én - a Közösségi Hét keretén belül - emléktáblát helyezett el a falu Pápa felőli bejáratánál kialakított Millennium Parkban. **(17)**

Bakonybéli Apátság millenniumi ünneplésének nyitó napján - 2018. március 24-én - az Apátság hét szerzetese megfogalmazott egy dekrétumot, amelyben olvashatjuk, hogy Vidlics Ferenc apát úr valóban 305 évvel ezelőtt telepítette le Bakonybél község első lakóit. (18)

Bakonybél Borostyán Nyugdíjas Klub tagjai 2018. szeptember 22-én 10 órakor Vidlics Ferenc apát emléktáblájánál találkoztak a Millennium Parkban. Nem nyugdíjasok is csatlakoztak a megemlékezéshez. A megjelentek koszorút és virágokat helyeztek el. Mivel a falubúcsú megtartására az engedélyt Vidlics Ferenc apát kérésére adta meg az akkori pápa, ezért a nyugdíjas klub tagjai a jövőben a falubúcsú előtti napon fognak megemlékezni az apát úrra. A nyugdíjas klub tagjai erre védnökséget vállaltak. (19)

Forrásmunkák:

1. Kiss Szerafin: A bakonybéli apátság, Keresztény nemzeti Nyomdavállalat R.-T, Pápa, 1925.
2. Bakonybéli Szent Maurícius Alapítvány és támogatói: A Béli Szent Maurícius Monostor története 1018-1998., Bakonybél, 2002.
3. Vásárhelyi Anzelm: Isten házában, közösségben. Bencés monostor ezer éve Bakonybélben, Séd Nyomda Kft., 2013.
4. Veress D. Csaba: Bakonybél története, Viza Kiadó, Veszprém, 2000.
5. Dr. Scherer János: Bakonybél és környékének útikalauza, Veszprém megyei Tanács Idegenforgalmi Hivatalának kiadvány, Balatonfüred, 1961.
6. Magyar egyháztörténeti (digitalizált) vázlatok Regnum, Sólomos Szilveszter OSB: Vidlics Ferenc Pannonhalmi perjel naplótöredéke az egyetemi könyvtárban (1710-1711)
7. Internetes dokumentumok a Pannonhalmi főapátság levéltárából. A Pannonhalmi Szent-Benedek - Rend története I-XII.
8. www.academia.edu/11203593/ A monasztikus szerzetesség megújulása a Veszprémi Egyházmegyében
9. www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek/006_kozepkori_varosbirtokbol.htm
10. Veres D. Csaba: Ugod (Száz magyar falu könyvesháza), elektronikus megjelenítés, NKÖEOK szerkesztőség 2007.
11. Balassa László, Kralovánszky Alán: Veszprém, 153. oldal, PANORÁMA, Veszprém, 1983.
12. www.szentmauriciusz.hu
13. www.nyorgonmusic.com/Orgona_hangszer/Hires_orgonak/A_Pannonhalmi
14. https://hu.wikipedia.org/wiki/Pannonhalmi_Bencés_Főapátság
15. https://hu.wikipedia.org/wiki/II.József_magyar_király
16. Sörös Pongrácz: Bakonybéli apátság története I-II., Budapest, 1904.
17. Bakonybéli Hírmondó, III. évfolyam, 2017. 6. szám
18. Bakonybéli Hírmondó, IV. évfolyam, 2018. 4. szám.
19. Bakonybéli Hírmondó, IV. évfolyam, 2018. 10. szám
20. Sággy Marianne – Baán Izsák OSB: Thébától a Bakonyig, 175-195. oldal, VILÁGTÖRTÉNET, Magyar Tudományos Akadémia és Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet folyóirata, 8. (40) évfolyam 2018. 2.
21. Németh Sándor Miklós és munkatársai: A Bakonyerdő története, Bakonyerdő Erdészeti és Faipart Zrt., 2010.
22. Nagy György: Magyarország apróbetűs története, Kossuth Kiadó, Budapest, 2015.

(*) Griecs András, Bakonybél

A legutóbbi módosítás dátuma: 2019. február 8.